

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Любомир Попов

за дисертационния труд на Пламен Киров Иванов на тема
„От теорията на комуникацията към социалната наука“

за присъждане на научна степен „Доктор на икономическите науки“
Научна област: 3. Социални, стопански и правни науки. Професионално
направление 3.4. Социални дейности. Научна специалност: Организация и
управление извън сферата на материалното производство (социални
дейности)

1. Биографични данни за докторанта.

Пламен Киров Иванов е роден на 23.10.1963 г. Има бакалавърска степен по специалност „Социална педагогика“, специализация Социална администрация и психология (1988-1991 г.) и магистърска по Туризъм (2002-2004 г.), придобити в ШУ „Епископ Константин Преславски“. От 2010 г. е Доктор по Теория на възпитанието и дидактика (Социална работа) с диплом от ВАК.

Преподавателската си дейност започва през 2003-2004 г. като хоноруван асистент в катедра „Социална педагогика“ на ПФ при Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“, след това последователно е щатен асистент и главен асистент (до 2012 г.). От 2012 до 2016 г. е доцент по Теория на възпитанието и дидактика (Социална работа), а от 2017 г. е професор по социални, стопански и правни науки.

Професионалните му интереси и преподавателската му дейност в ШУ са в областта на Методология на социалната работа, Профилактика на стареенето, Конфликтология, Металознание, Приложни аспекти на машинознанието в технологичното обучение, Тренинг – Комуникативни умения, Тренинг – Формиране на социални умения и Тренинг – Работа с деца и семейства.

Считам, че дългогодишната професионална реализация на г-н Пламен Иванов е изиграла ролята на благоприятна основа за по-задълбоченото осмисляне на проблематиката на докторската му дисертация, а от своя страна разработването на дисертационния труд ще задълбочи съдържателно неговата лекционна дейност в ШУ.

1. Структурно-съдържателен анализ на дисертационния труд.

Дисертационният труд е структуриран в: Увод; Актуалност на проблема; две глави; Заключение; Изводи и Литература, с общ обем от 221 страници.

В **Увод-а** авторът насочва вниманието ни към особения статус на понятието *комуникация* като „универсално понятие“, в което отделните науки намират „собствен уникален предмет или аспект“, очертавайки широк диапазон на интерпретации – „От една страна налице е тясно социологическото понятие комуникация, а от друга страна – извънредно широки обобщения“. Докторантът декларира и намерението си в труда да редоположи на всички тях своето „разбиране за комуникацията като особен род когнитивен процес“ с което да излезе „зад пределите на класическите представи“ (с. 3).

Актуалност на проблема може да се приеме като продължение на Увод-а със статус на постановъчна част на дисертацията. Защото тук авторът всъщност прави ретроспективен анализ на произхода и развитието на мнения относно феномена и понятието комуникация, формулира хипотеза, определя обекта и предмета на изследването, целите и задачите му, както и представя използваните изследователски методи и подходи.

В **Глава първа. СИМВОЛИЧНИ МЕДИЯ КОМУНИКАТИВНИ ЗНАНИЯ** авторът анализира няколко теми:

1. Формите и начините на комуникация като основа на теорията на комуникативните и психични системи. Тук са представени концепциите на австро-американския психолог Фриц Хайдер за медия-наблюдението; разработките на английския логик Дж. Спенсър-Браун; теорията на идентичността на Дж. Сمارт и Ю. Плейс; теоретико-редукционистките подходи на К. Хукер и Е. Нагел; идеите за семантиката на възможните светове на С. Крипка.

2. Комуникативни средства за разпространение на знанията – език и писменост. В тази част на изследването се анализира една от важните социално-технологични комуникативни трансформации: преходът от техниката за разпространение на комуникативния смисъл (шум, светлина, звук, език, писменост и печат) до социалните технологии за постигане на комуникативен успех (комуникативните средства – истина, власт, пари и др.). Доказва се, че техниката на писане и книгопечатането като особена социална технология са условия за комуникативен успех (като специално се акцентира върху феномените *технологии, социални технологии и комуникативни технологии*). Представени са заложените в езика

възможности за наблюдение и познание (дигитализиране, бинаризация, отрицание, ракурс и свързаност между изреченията, усложненията и редуциите на сложностите), които са фиксирани в техните роли за интеграция и дезинтеграция на езиковите общества.

3. Знанието/незнанието като оси на комуникативната диференциация. В този параграф авторът характеризира комуникацията като независима от културата, епохата, етносите и групата, към която принадлежат участниците в нея. Върху основата на извода за принципната амбивалентност на комуникацията, ориентирана навън, той прави извода за два типа солидарност: солидарност, основана върху колективното изначално известно знание (колективните представи, предания, теми) и солидарност, основана върху обмена на индивидуалното знание. Тези два типа комуникация и основаната върху нея солидарност се обозначават съответно като мотивационно-интегративен и информационен тип.

4. Телекомуникативната среда на съвременните общества. В този параграф авторът разглежда особеностите на комуникацията в съвременността, произтичащи от наличието на „комуникативни средства, които се основават върху електричеството и електронното предаване на данни“ (с. 67). Авторът прави основния извод, че тази нова комуникативна среда е с противоречив характер. От една страна електронната комуникация възстановява загубените посредством писмеността и печата пространствено-времеви координации между изпращаните съобщения (репортажи, филми, предавания) и нейните фактически наблюдаеми в пространството и времето прототипи (действителните събития). От друга – загубват се възможностите за взаимно влияние между двете комуникиращи страни – редакциите и реципиентите.

В Глава втора. ИСТИНАТА И ЗНАНИЕТО КАТО СРЕДА ЗА КОМУНИКАТИВЕН УСПЕХ обект на анализ са:

1. Истината като среда за комуникативно наблюдение и неговия генезис върху ценностните нагласи. В този параграф авторът разглежда спецификата и функциите на истината и ценностите като обобщена символични комуникативна среда. Анализира се твърдението на Н. Луман, че „всяка познавателна ситуация и комуникация се описва от две дистинкции – променливи: действия/преживявания и Его/Другия“ (с. 82). Предлага се и тезата, че „комуникативното съобщение непременно е ориентирано към две фундаментални цели: от една страна към информация и информирание (което е предметът на съобщението) и от друга към

солидарност и сплотяване на обществото или групата (участващи в комуникацията между Его и Другия)“ – с. 82. Освен това, истината, като двустранна форма тук се оприличава на „другите средства или форми за общуване: пари, власт, закони, вяра, право, които се представят като аналогични обобщени символи на стопанската, политическата, религиозната комуникации“ (с. 85). Авторът предлага и схема на възможни комбинации на съставните части на комуникацията *действия/преживявания, Его/другия*, и извода, че „истината и ценностите са родствени мотивации, които не си противостоят, а притежават обща функция, която може да се нарече функция за удостоверяване на общото знание, за удостоверяване на общите преживявания на Его и Другия“ (с. 86). Посочват се и редица въпроси във връзка със статуса на ценностите в понятията среда, като се предлага и констатацията, че „писмените и печатните, преди всичко критични вербализации на ценностите, водят до загуба на техния общозначим характер“ (с. 89).

2. За социалността на истината. Тук авторът разглежда популярните в наши дни епистемологични теории екстернализъм и релайабализъм, както и съотношението на понятията истина и знание от гледна точка на комуникативното разбиране на процеса *наблюдение*. Авторът лансира тезата да се допълнят критериалните признаци на знанието с особено свойство – социалния му характер. Посоченият признак изисква да се отчита контекста на изказванията, т.е. обстоятелството, че някое твърдение може да се окаже невярно по отношение на определена ситуация, към определен пространствено-времеви отрязък и някой наблюдател, както и че се допуска възможността за съществуването на различни наблюдатели, за които едно и също твърдение може да се окаже както коректна, така и некоректна форма на знанието.

3. За социалността на знанието и възможностите за неговото определяне. Тук авторът се фокусира върху проблема за определяне на феномена *знание* и неговата типология.

4. Научното знание в индивидуалната и в системно-комуникативните перспективи. В този параграф е анализирана бинарната наблюдателна перспектива при научното познание. То може да се разглежда, от една страна, от гледна точка на лицето, което прави изявлението (с неговите ограничени познавателни способности), от друга – като знание, оценено в най-широкия контекст на науката като цяло. Прави се заключението е, че:

1. Решението на STS, потвърждаващо необходимостта от „нормативно“ обществения и политически контрол върху производството на научни знания, над „познавателните“ нагласи на учените, е незадоволително поради преобладаването на когнитивните нагласи и очакванията в науката.

2. Това, че мрежовият подход на актьора позволява запазване на автономността на науката, фиксиране, от една страна, на нейните „собствени вектори“ и от друга, „даване на думата“ на самите реални обекти, които в някои възлови моменти действат като стабилизатор на знанието, ограничават го от случайността и го спасяват от парадокса на „anything goes“.

5. Различни гледни точки на научното наблюдение. Тук се предлага универсална концепция за разбирането, характерна както за науката, така и за другите форми на общуване. Според автора разбиране има в онези случаи, когато става дума за фиксиране на разликата (1) на изричните и очевидните думи на съобщението и мотивите на комуникатора зад тях, (2) разграничаването на данните с очевидността на синтактичните форми и разнообразието на тяхната семантика, разграничението между означаващото и означаваното. Правят се заключенията, че: естествено-теоретичните описания, описанията на най-разнообразните форми на ежедневието и социалността, както и историческите описания могат да бъдат еднакво обобщаващи (номотетични) и уникални (идеографски); разбирането в научната комуникация, както и разбирането във всички други форми и системи на комуникация, се определя двукратно; изборът на теории и техните интерпретации до голяма степен зависи от разликата в наблюдателните перспективи – именно тези различия причиняват взаимно неразбиране. Учените не могат да се разберат един с друг, защото са в различни измерения, разпознават различни порядки, придържат се към различните полюси на основните комуникативни разграничения.

6. Теоретични форми на социалното знание. В този параграф върху основата на системно-комуникативния и социално-епистемологичния подход авторът анализира общото и различното в теоретичните форми на естествено-научните и социалните знания.

В **Заключение** авторът прави своеобразна ретроспекция на резултатите от всеки параграф на двете глави.

В **Изводи** се предлагат 11 обобщаващи извода като заключение от анализите в целия труд.

3. Качествен анализ на дисертационния труд.

Научните достойнства на труда могат да се обобщят в следните направления.

1. Тематиката е изключително актуална и чрез своя труд авторът внася своя дял в съвременните ѝ интерпретации.

2. Постановката на изследването (в Увод-а и Актуалност на проблема) е приемлива в този ѝ вид. Разграничаването на обекта и предмета е логично, хипотезата и задачите са формулирани ясно. Структурирането на двете глави чрез така предложените параграфи удовлетворява постигането на предварителните замисли на автора.

3. Основно достойнство на труда е наличието на изчерпателност при разглеждане на отделните подтеми. Всъщност предложените 10 параграфа в двете глави представляват отделни, самостоятелни аспекти на сложния феномен *комуникация*; анализирайки ги, авторът ни представя една цялостна картина за него и начина, по който той го тълкува. Така у читателя постепенно се формира убеждението, че на такъв фон (многоаспектното интерпретиране на *комуникацията*) е излишно, ако не и невъзможно, да се предложи еднозначна дефиниция на понятието *комуникация* в качеството ѝ на работна. Вероятно това е бил аргументът и на автора да не засяга този въпрос (предлагане на работна дефиниция).

4. Направените в края изводи и обобщения показват, че поставените цели и задачи на изследването са успешно решени.

5. Използваните като база за анализ литературни източници са в голям исторически диапазон – от края на 19 век до 2020 г., на български и чужди езици, което говори за стремеж към всеобхватност на анализа. (На този фон малко изненадващо не откриваме интернет източници).

Всичко това доказва, че авторът – проф. Пламен Иванов, притежава нужните компетенции, научна ерудиция и утвърдени умения за научни анализи и интерпретации, както въобще, така и на проблема за комуникацията в частност.

4. Относно Автореферата, публикациите и приносите на дисертационния труд.

Авторефератът повтаря структурата на оригиналния дисертационен труд, като акцентът е поставен върху двете постановъчни части, **Заключението** и **Изводите**, докато съдържанието на двете глави е

представено конспективно. В този си вид той представлява самостоятелен научен труд, който може да ориентира читателя относно замислите на автора по разглеждания от него проблем.

За рецензиране авторът е представил 11 публикации, от които 6 на български (една в съавторство) и 5 на чужд език. В тях се изследват емпирично и интерпретират теоретично актуални и същевременно интересни както за специализираната, така и за масовата аудитория теми (например за противоречията между поколенията, за връзката между храненето и агресията при децата и др.). Посочените научни трудове са публикувани в престижни издания, което значи, че са получили одобрението на критичното мнение на колегията.

Приносите, посочени от проф. Пл. Иванов са действително налични.

5. Забележки към труда, въпроси и предложения към докторанта.

Въпроси:

1. Кой са аргументите на проф. Пл. Иванов понятията *комуникация* и *общуване* да се използват синонимно в труда? В такъв контекст *какво е личното му мнение* относно характера на феномени като: жестомимиката (вкл. сигналите на регулировчика, хитлеристкия поздрав, поздравът на българските пионери или знакът с пръсти victory); сигналите с огньовете (вкл. за раждането на престолонаследник или за избор на папа); звукови сигнали (с военна тръба, оръдейни салюти, ловджийски рог, камбанен звън, морзовата азбука, използвана от радистите в армията от миналото); цветове (сигнални ракети, светофар), както и музикалните форми *танци* и *инструментални произведения*, носещи послания. *Като феномени те видове, форми и средства за комуникация или за общуване са?* Те спадат ли към предмета на дисертационния труд и в такъв смисъл имат ли място в някои от параграфите на дисертацията или би създал нови, специално за тях, в един следващ труд?

2. Кой са аргументите в труда да се предпочита понятието *дисциплини* (*научни дисциплини*) вместо *науки*? (Например: „Оказва се, че няма хуманитарна дисциплина, която да не изучава комуникацията. Историята, икономиката, лингвистиката, социологията, литературата, социалната психология и социалната философия, етиката и естетиката, логиката - всички тези дисциплини предлагат собствени реконструкции и формализиране на общуването между хората“ (с. 3); „Понятието *форма* е едно от древните философски и научни понятия, използвани в голям брой

научни дисциплини: математика, физика, биология, социология, лингвистика и когнитивните науки...“ (с. 22 и др.).

Предложения. Към проф. Пл. Иванов имам следните две предложения:

1. Формулираната (на с. 19) хипотеза е логична, но тя предполага емпирична проверка. Препоръчвам авторът да я провери в едно емпирично проучване, което ще бъде естествено продължение на докторския труд.

2. При евентуална бъдеща публикация като самостоятелна монография да се отстранят някои технически грешки, погрешно изписани думи и изрази. (Например: „Основни изводи от *първи параграф на първи параграф*“ – с. 39; *солансизъм* – с. 10; *казуална връзка* и *казуална зависимост* – с. 23; *казуално-определено събитие* – с. 34 и пр.). Възможно е неясните изрази и, особено пък, погрешно изписани научни понятия, да предизвикат погрешни изводи у някои читатели.

Заклучение: Считам, че дисертационният труд притежава безспорни научни достойнства и е поредно доказателство за изградени качества на изследовател у неговия автор – проф. Пламен Иванов. Поради това предлагам на уважаемото научно жури моя положителен вот да му бъде присъдена научната степен „Доктор на икономическите науки“ в Научна област: 3. Социални, стопански и правни науки. Професионално направление 3.4. Социални дейности. Научна специалност: Организация и управление извън сферата на материалното производство (социални дейности).

26.07.2021 г.

Рецензент:
(проф. д-р Любомир Попов)